

Nederlandse legerhelmen

Inleiding

In de omvangrijke collectie "moderne stalen helmen van diverse naties", aanwezig in het Koninklijk Legermuseum, zowel in Leiden als in het Armamentarium te Delft, is de groep exemplaren gedragen door de Nederlandse strijdkrachten uit de periode 1916 tot heden een van de grootste en meest interessante.

Gezien de omvang van dit onderwerp is getracht in deze aflevering van "Armamentaria" het ontstaan van de moderne stalen helm in zijn algemeenheid weer te geven en dan speciaal die helmen te belichten waarmee in de periode 1916/1917 door de Nederlandse legerleiding werd geëxperimenteerd. Hiervan behoorden sommige exemplaren tot de uitrusting van vele in 1940 gemobiliseerde militairen.

HELM EN HOOFD

Legers hebben door alle eeuwen heen behoefte gevoeld de strijdende man te beschermen tegen vijandelijke wapens. Grieken, Romeinen, Egyptenaren, Assyriërs en Galliërs, om maar enige dragers van vroegere beschavingen te noemen, hebben reeds in het verre verleden gezocht (en met succes:) naar afdoende bepantseringen, zowel voor de man te voet, als voor de man te paard of op de strijdswagen.

Romeinse legioensoldaten, die rondom het begin van onze jaartelling de lage landen binnenmarcheerden beschikten over een, voor die tijd perfect vervaardigde, uniforme metalen bescherming, zowel voor de romp als voor de schedel.

In de eeuwen daarna hebben in het oude Europa kundige wapensmeden voortdurend geëxperimenteerd om maar vooral 100 veiligheid te kunnen bieden, wanneer het ging om de vervaardiging van een nieuw type harnas of een vernuftig bedachte helm. Er bleven vanzelfsprekend vele zwakke, trefbare plekken in die beschermende metalen laag om het menselijk lichaam.

Voor de helm voor de "broze schedel", waarin het brein huist, heeft qua vorm en gewicht van dit uitrustingsstuk eeuwenlang bekwame handwerkslieden en constructeurs kopzorgen gekost. Enerzijds moest de helm de drager volledig behoeden tegen de bewuste dodelijke klap, anderzijds moest er van de imponerende helmvorm iets uitgaan. De tegenstander moest erdoor bevreesd raken, de helm vereiste allure:

Men ging in de loop der eeuwen er toe over, helmen uit te dossen met kleurrijke, weelderige vederbossen of staarten van paardehaar. Door het aanbrengen van, overigens sierlijke ornamentiek, werden de stoere lijnen van het metaal van het manhafte hoofddekseel van weleer (helaas) verdoezeld. De kracht was eraf, letterlijk en figuurlijk

DE MILITAIRE MODE

De militaire mode sprak, toen al, een hartig woordje mee. De tijd kwam, dat het uiterlijk aanzien van de krijgsman op het eerste plan werd geschoven, hetgeen ten koste ging van zijn bescherming. Een dergelijke situatie zou voortduren tot in onze dagen. Aangevangen in de 18e en 19e eeuw was de toestand in het begin van onze eeuw, internationaal gezien, nog volkomen ongewijzigd. Tot zelfs in het begin van de 1e Wereldoorlog droegen cavalerie-eenheden van de Franse en Duitse legers, zoals b.v. de kurassiers. en dragonders, helmen (wél voorzien van een stoffen camouflage-overtrek:), doch uitgevoerd in een lichte metaalsoort, rijkelijk versierd met véél ornamentiek zoals kammen, pieken, rozetten, kokardes en emblemata. Het waren prachtexemplaren, uitermate geschikt voor parades op de Champs Elysée's of "Unter den Linden", maar volkomen ongeschikt voor een afdoende schedelbescherming in een moderne oorlog.

Men kent de fatale afloop van deze fraaie hoofddeksels. Scherven en splinters van moderne artillerie-munitie drongen snel door deze lichtmetalen exemplaren heen en maakten bij beide partijen zulke enorme aantallen aan doden en gekwetsten, dat snel ingrijpen van de legerleidingen een zaak van de eerste orde was geworden.

Men zocht zowel bij de Centralen als bij de Gealliëerden naar een metalen eenheids-hoofddeksel, want ook de massa's der infanterie, artillerie, genie en andere onderdelen waren of uitgerust met de lederen "pickelhauben" of met de van stof vervaardigde kepi's en platte petten.

FRANS INITIATIEF

De Franse legerleiding komt de eer toe het begin te hebben gemaakt met de vervaardiging van zo'n eenheidshelm.

Generaal Adrian, Intendant militaire van het Franse leger, vernam dat de poilu's in de loopgraven de deksel van het etensblik op de rood-blauwe kepi plaatsten om zo nog enige bescherming te zoeken tegen de dodende granaatsplinters. De generaal werd hierdoor op een idee gebracht. Er moest snel een stalen voering voor de kepi worden ontworpen, welke onzichtbaar zou zijn en de schedel voor een deel zou beschermen. De mooie vlotte kepi, de trots van de Armée, behoefde dan niet te worden afgeschaft.

Deze "pantsering" van de kepi voldeed uiteraard niet, zodat er een commissie in het leven werd geroepen, welke tot taak kreeg een uniforme stalen helm te ontwerpen (1914/1915).

Eduard Detaille, de beroemde Franse schilder van het militaire genre, maakte het ontwerp. Sterk geïnspireerd door de "Bourguignotte", een Franse piekeniershelm uit de 16de en 17de eeuw, waarvan een exemplaar in een der vitrines van het legermuseum in het Hôtel des Invalides te Parijs lag, kwam in 1915 als de "casque-Adrian" of zakelijker gezegd: "helm Model 1915" van de tekentafel, picturaal, joyeus, maar waardeloos, het dient gezegd te warden.

Dit uiteindelijke model was samengesteld uit diverse onderdelen, de bol, de geprofileerde kam met de luchtroosters, de klep voor en achter en voorop, in metaal, de wapen- en regimentsementen. Het waren noodlottige versieringen:

Ook hier werd weer de praktische waarde opgeofferd aan de schoonheid. Het metaal was dun en blikkerig, zodat menige scherf dit nieuwe hoofddeksel doorboorde én de schedel, die eronder zat In 1918 telde Frankrijk 40.000 blinden als gevolg van scherf- en splinterverwondingen:

Het nieuwe Franse model werd echter in alle haast aan de verschillende fronten uitgereikt. Toen bij de geallieerde vrienden het khaki, groengrijs of het beroemde "bleu d'horizon" werd ingevoerd, behoorde de "casque Adrian" tot de nieuwe uitrusting van de frontsoldaat.

Russen en Serviërs, Belgen en Italianen, Roemenen en Grieken en in de aanvang van 1917 de Amerikanen en zelfs de neutrale Nederlanders behoorden spoedig tot de verbruikers van deze Franse casque's.

HET NEDERLANDSE LEGER VOLGT "MARIANNE"!

Dol de Nederlandse legerleiding moet zich blijkbaar al vrij vroeg bezig gehouden hebben met het helmenvraagstuk. De grote verscheidenheid van hoofddeksels bij onze gemobiliseerden van toen, zoals kepi's, politiemutsen, kolbakken, sjako's, petten en veldmutsen, boden bij een onverhoopt conflict evenmin de nodige bescherming als aan de dragers van de roemruchte Franse kepi's van de slag aan de Marne.

Frankrijk bood nu uitkomst: De oud-minister van oorlog, Bosboom, die van augustus 1914 - mei 1917 de leiding had over dit ministerie, maakt in zijn mémoires gewag van de aankoop van een proefpartij van 10.000 stuks uit Frankrijk, daar het met de eigen productie van stalen helmen minder vlot was gegaan.

De 19e juni 1916 ontvangt Bosboom een schrijven van zijn collega Loudon van Buitenlandse Zaken betreffende een Nederlandse bestelling bij de Franse industrie inzake de aankoop van buskruit, trinitrotoluol en fosforus én stalen helmen.

"De Nederlandsche Regeering moest wel beseffen dat", aldus Jhr. Loudon, "het materiaal (waaronder dus ook de bewuste partij helmen begrepen is) wordt verstrekt tegen den prijs, waarop het de Fransche Regeering komt te staan, *eene* gunst, die tot dusver alleen was toegestaan aan de Gouvernemenen der geallieerde Mogendheden." Onze Gezant en gevolmachtigd minister te Parijs Mr. A.L.E. Ridder de Stuers had knap werk verricht.

"DE REMBRUG" IN ACTIE

De Directie van het Staatsbedrijf der Artillerie Inrichtingen aan de Rembrug te Zaandam, die inmiddels in het helmproject nauw samenwerkt met de "Tijdelijke Commissie van Proefneming", onder voorzitterschap van de gepensioneerde luitenant-kolonel J.C. ten Noever de Brouw, bericht op 23 november 1916 aan de legerleiding: "Het gewicht der geleverde Fransche helmen bedraagt 0.740 K.G.: dat van de helm Nederlandsch fabrikaat is nog niet bekend, o.a. omdat geen volledig afgewerkte helm met binnenwerk beschikbaar is. Het gewicht zal ten naaste bij 1 K.G. bedragen.

De geleverde Fransche helm wordt op 6 pas afstand door revolverkogels op sommige plaatsen doorboord, voornamelijk bij den aangezeten rand en bij den kam. De helmen van Nederlandsche aanmaak warden niet doorboord. Beide soorten zijn bestand tegen klewangslagen. Beide soorten worden op 50 M doorboord door kogels Model '95. Meerdere proeven zijn nog niet genomen."

Maar de Franse partij helmen, het staat al vast, is géén succes:

In de bewuste helmencollectie van het Koninklijk Legermuseum bevinden zich eveneens een tweetal experimentele exemplaren in Nederland vervaardigd, die enigszins "Frans" aandoen, door de aangebrachte kam op de bol en de kleppen rondom de bol. Voor deze proeve, die

waarschijnlijk vóór de komst van de grote partij "casques Adrian" is vervaardigd wordt verder, in de vrij omvangrijke correspondentie die er bestaat over deze materie, niet gerept.

Inmiddels hebben op 15 en 29 april 1916, met o.a. medewerking van de 7 cm-veld, op de helmen schietproeven plaatsgevonden, die vrij ongunstig uitvielen. Ook op de 10e mei daarna vinden hernieuwde schietproeven plaats te 's-Gravenhage, onder leiding van de Commissie van Proefneming, alléén op een aantal bollen van de experimentele helm. De inmiddels opgeheven "Fabrieken van Stamp- en Perswerken, J.B. van Heyst en Zonen te 's-Gravenhage" vervaardigt, steeds in opdracht van de "Rembrug", de verschillende proefmodellen. Men besluit toch uiteindelijk verder te gaan in de richting van een eigen Nederlandse helm.

De Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, de generaal C.J. Snijders, R.M.W.O., bericht aan de minister van oorlog, dat de eerste proefserie van 28 stuks (14 stuks (a) met, 14 stuks (b) zonder luchtrooster), gezonden zijn naar de commandant van het veldleger, teneinde op last van die opperofficier deze exemplaren bij het 1e bataljon van het 18de Regiment Infanterie aan een proefneming te laten onderwerpen.

Het succes is niet groot (zie afschrift van het "Rapport nopens den uitslag van den Regiments Commandant; d.d. 14 Juni 1916). De legerleiding zet haast achter het project. Van de inmiddels verkregen gegevens betreffende schietproeven met 1916 met de opmerking erbij, dat er afgeleverd dient te worden in partijen van 5.000 stuks te beginnen 4 weken na ontvangst van de staalplaat. Regelmatige leverantie's van de benodigde staalplaat uit het buitenland veroorzaakten vele moeilijkheden, begrijpelijk, Europa stond in vuur en vlam.

Op 9 november 1916 krijgt de firma Braat te Delft eveneens een opdracht tot de fabricage van 50.000 helmen, af te leveren in partijen van 25.000 stuks, het materiaal wordt geleverd door het Staatsbedrijf (Artillerie Inrichtingen).

De toen vervaardigde M'16-helmen werden geperst zonder, en met één of drie sleuven voor het doorlaten van ranselriemen, er waren modellen mét en zonder luchtgaten. De opdracht om het lederen binnenwerk en de zwart-lederen stormbanden te vervaardigen werd gegund aan de: "Koninklijke Fabriek van Hoeden en Militaire equipmentsstukken (1783) Fa. Frans Pauwels" te 's-Gravenhage, een oud, gerenommeerd bedrijf, gevestigd in een deftige winkel in de Hoogstraat 29 aldaar, nog wel bekend bij vele oudere Hagenaars en niet-Hagenaars.

In 1916 werd, ondanks materiaal- en personeelsgebrek, toch wel gedegen werk geleverd. Tijdens de mobilisatie 1939-1940 werden duizenden helmen M'16 wederom aan de troepen uitgereikt, waarvan zowel de helm als het lederen binnenwerk in een prima staat verkeerden. Geleidelijk aan werden grote delen van de Koninklijke Landmacht van helmen voorzien. Latere orders tot vervaardiging van M'16 werden zelfs in Engeland, in Leeds uitgevoerd.

In het begin van de dertiger jaren kwam, als een verbetering op M'16, de z.g. "gekraalde Röchling-helm" uit, zo genoemd naar de metaalsoort, waarvan dit nieuwe exemplaar was vervaardigd. De vrij scherpe randen van M'16 waren oorzaak, dat gekraalde randen werden aangebracht. Dok dit model (veelal geschilderd in een doffe olijfgroene tint), behoorde tot 1940 tot de gangbare modellen, in gebruik bij het leger.

Met de komst van de nieuwe helm M'28, werden grote partijen M'16 opgeslagen en meestentijds uitgereikt aan herhalingslichtingen.

Op het einde der dertiger jaren werden de Rijksveldwacht en diverse gemeentelijke politiekorpsen, die overgingen tot de oprichting van storm- of karabijnbrigades en vele Vrijwillige Burgerwachten eveneens uitgerust met de M'16. Voor de politiekorpsen werd de helm zwart geverfd en meestentijds voorzien van het rijks- of gemeentewapen in wit metaal. Enige exemplaren hiervan zijn aanwezig in het Legermuseum te Leiden.

De Franse helm M'15 werd nog proef gedragen o.a. bij het 3de Regiment Huzaren te 's-Gravenhage, het 9de Regiment Infanterie te Leeuwarden en bij de Kaderlandstorm. Zelfs in 1927 werd, bij een kleine oefening in de omgeving van Voorburg - Leidschendam, de "casque Adrian", geschilderd in de originele Franse tint "bleu d'horizon", waargenomen bij onderdelen van de Regimenten Grenadiers en Jagers.

Daarna verdwijnt in Nederland deze proefhelm, die in 1916 het predicaat "goedgekeurd" niet haalde, naar verschillende Vrijwillige Burgerwachten en Luchtbeschermingsafdelingen.

"Mei 1940", dat aan véél in onze Nederlandse samenleving een abrupt einde maakte, doet ook de M'16, de "Röchling-helm" en de "casque Adrian" voorgoed verdwijnen in de onmetelijke krijgsbuitopslag van het staalhongerige Groot-Duitse rijk.

F.J.H.Th. Smits

Referendaris Ministerie van Defensie

GERAADPLEEGDE BRONNEN

*"In moeilijke omstandigheden", door N. Bosboom,
oud-minister van Oorlog.*

Uitgave: J.Noorduyn en Zoon, Gorinchem 1933.

*Revue du Service de l'Intendance Militaire 28e Année,
Tome XXVIII, Année 1921.*

Uitgave: Charles-Lavauzelle et Cie, Paris, Limoges et Nancy.

*Bibliotheek en helmencollectie, Koninklijke Nederlandse Leger- en Wapenmuseum "Generaal
Hoefler" te Leiden. Sectie Krijgsgeschiedenis van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten te 's-
Gravenhage.*

Collectie F. Smits te Voorburg.